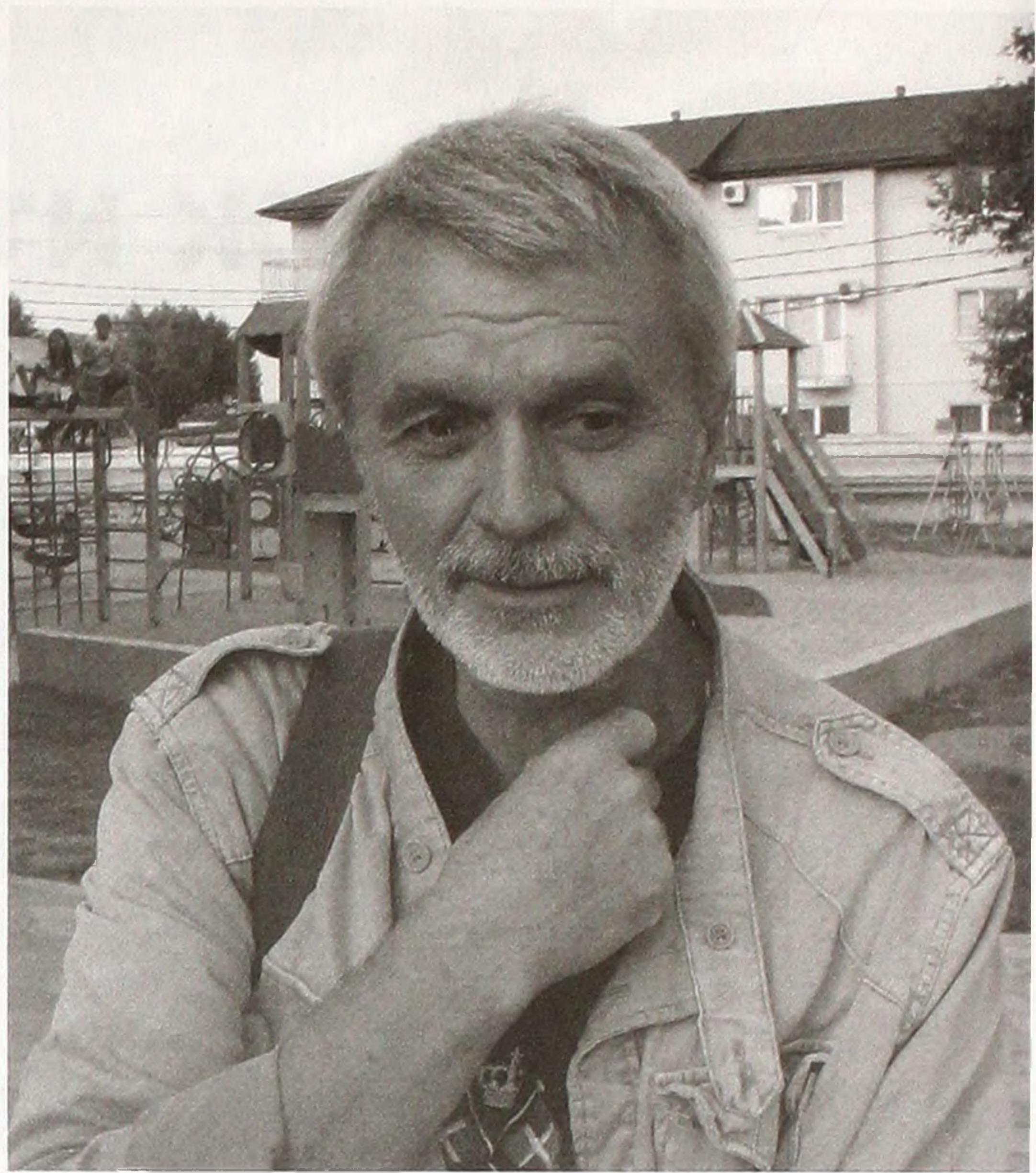

Михайло Ілленко: «З'явився герой дивний, майже казковий...»

Михайло Ілленко на кінофестивалі в Анапі. 2012.
Фото Сергія Тримбача.

Бесіду веде Лариса Брюховецька

– На вашу думку, кінематограф як світове цивілізаційне явище у XXI столітті є масовою культурою чи мистецтвом? Які його вплив, значення?

– Нічого нового не скажу: звісно, сьогодні нас виховує екран – навіть не батьки і не прем'єр-міністр – екран телевізора, монітор комп'ютера, екран у кінотеатрі. Це дуже впливовий чинник, і він позначається нібито на дрібниціях, але за дрібницями ховаються серйозні речі. Нещодавно я побував на кількох кінофестивалях, зокрема на «Кіношоці», який об'єднує колишній простір Радянського Союзу. Він так і називається: фестиваль країн СНД, Латвії, Литви, Естонії. Запрограмований він із зрозумілим імпульсом, бо хотілося, щоб зв'язки не обривалися. Наприкінці 80-х у радянському кіно була справжня портретна галерея режисерів та акторів, відбувався активний обмін, і фестиваль намагається втримати цей імпульс. Хоча вже складно, бо діячів тих поколінь лишилося не так багато, вони зустрічаються, цілуються, згадують, і є що згадати. Однак прийшло чимало молоді, для якої російська мова вже незнайома, і за рік-два прозвучить питання: «А що це таке – СНД?» Грузія, наскільки я знаю, не в СНД. Україна – асоційований член. Пазли розсіпані.

Але ось що я спостерігав на «Золотому витязі» і особливо на «Кіношоці». Склалося враження, ніби ми продукуємо фільми, усвідомлюючи, що в себе – наприклад, у Казахстані – ми їх не побачимо. Що вони нікому не потрібні – казахські фільми в Казахстані (хоча є цікаві винятки). Що залишається? Працювати на фестивалі. Мені це зрозуміло, і я нікому не дорікаю. Фестивалі сепарують фільми. Простір колишнього Радянського Союзу взявся продукувати таку собі «депресу про себе»,

бо це на фестивалях ходовий товар. Трапляються і хороші фільми, але загалом усе це – депресивне, фатальне, деструктивне. Добре, якщо абсурдне, у такому разі хоч іронія наявна. Від цієї «чорнухи» складається враження, що цей простір зупинився: така собі зупинка на вимогу міжнародних фестивалів. І ми розповідаємо про те, які ми дурні, бо бідні, які бідні, бо дурні. Як наслідок, на фестивалях уже немає такої зацікавленості новими стрічками. У балтійських стрічках принаймні є іронія та абсурд – це вже цікавіше дивитися. Але в основному це – депресивний матеріал, один великий фільм, історія про ще одного, у якого нічого не вийшло. Таке набридає. Але був один грузинський фільм з іншою тональністю – і глядацька зала відреагувала, і приз за найкращу режисуру він здобув. Інший імпульс, інша тональність – інший контакт із глядачем. Мені здається, це підказка, пас від глядачів. Його можна проігнорувати – м'яч вийде з гри, але це нерозумно, нелогічно. Настав час цим м'ячем заволодіти і забити його в дев'ятку.

Інші тенденції цього простору – тенденції імперські. Вони просто квітнуть і шаленіють у жанрі начебто наївного мистецтва. Особливо ця тенденція властива білоруським стрічкам: партизанщина, драма-трагедія, і місцеві сільські хлопці розмовляють російською мовою, інколи, для колориту, звучить білоруське слово¹. Ще одна стрічка про перші два-три дні війни, західний кордон, головні персонажі з глибинки, з одного села фактично – теж розмовляють російською. Ось така географічна простодушність. Вона вразила і наш кінематограф, і дуже сильно. Все зводиться до того, що якщо режисер народився і

¹ Стрічка С. Лозниці.

жив у Києві – отже, фільм український. Я народився у Москві, але хіба в Росії хтось скаже, що «Фучжоу» – російський фільм? І ось ці процеси цікаво було спостерігати. Є колишні республіки, які не піддалися цьому. Узбецький фільм – це узбецький фільм. Грузинський – грузинський. Але є Білорусь і Україна – вони в процесі руйнації дуже активні. Слова «національна самоідентифікація» гірше за лайку для багатьох, хто сьогодні в Україні опікується проблемами культури. Це – як на паркані (інколи впадає в око те, що на паркані). Якось їду і читаю: «Патриотизм – это фашизм сегодня».

– Уже вирросло покоління, яке нічого не знає про українське кіно, про кіно як мистецьке явище. Протягом багатьох років ви працюєте з молоддю. Чи вони розповідають, що на них справляє враження? Що формує свідомість тих, хто йде робити кіно сьогодні?

– Воно і добре, що є нове покоління, яке не має цього щеплення. З іншого боку, вони живуть під впливом тези (в жанрі абсурду): українського кіно немає, до того ж воно погане. З цією наївністю вони приходять і дуже дивуються, що насправді все навпаки. Хтось вирішує, що в Україні пробитися неможливо, і орієнтується на Росію, чи ще кудись. І я не дорікаю. Бо якщо не дбати про своїх, то вони і розбігатимуться, талановиті в тому числі. А є ті, що проявляють упертість і намагаються працювати в Україні. Очевидно, це установки їхньої свідомості, їх не потрібно переконувати, вони самі хочуть спробувати, і дай, Боже, їм не розчаруватися. Це можливо – я тут безнадійної ситуації не бачу. Є чимало фільмів молодих з присмаком національної самоідентифікації, бо нам потрібне своє кіно. Цьому сприяє фестиваль «Відкрита ніч». Він збирає українське кіно, для якого не потрібні докази. На п'ятнадцятий фестиваль, зокрема, не дійшов один дуже хороший фільм, орієнтований «на експорт». Мова російська, зроблений в Україні. Я запропонував режисерові показати його на шістнадцятій «Відкритій ночі» (2012 р.) і нагадав, що фестиваль не опікується фільмами «на експорт», не займається імпортом кінопродукції, а дбає виключно про українського автора, виробника, глядача. Мінімальні переробки повернули фільму громадянство України. Фільм був помічений не лише офіційним журі, а й неофіційним – глядацьким, яке складалося з чотирнадцяти залів у різних містах. Що цікаво, глядацький рейтинг часто «перевертав догори ногами» рейтинг офіційний, і в цьому парадоксі криється ключ від майбутнього: нам необхідно повернутися обличчям до глядача.

– Чому сучасні випускники провідного вишу, який дає якісну кінематографічну освіту – Інституту екранних мистецтв університету імені Карпенка-Карого, навіть знявши фільм, не виявляють амбіцій прокатися в прокат, задовольняючись присутністю в Інтернеті? Чи не тому, що бачать, в якій безнадії наші майстри?

– Вони все бачать і живуть абсолютно логічно, розуміючи: що б ми не знімали – воно тут не потрібне. Так склалися, а воно ж болить. Тож талановиті професійні люди орієнтуються на фестивалі, на яких вони ще потрібні. Здобувають багато призів, бо вміють знімати, чим не кожна країна може похизуватися. Призів на фестивалях не шкодують, будь ласка, а щодо прокату, дистрибуції – кожний захищає своє кіно: американське, російське тощо. Крізь цю оборону було важко пробитися стрічці

«ТойХтоПройшовКрізьВогонь». Лише завдяки Богданові Батруху фільм засвітився. Це була спільна ідеологія всієї знімальної групи: зробити все можливе, щоб фільм мав глядацьку підтримку. Продюсеру Володимирові Філіпову це також імпонувало, бо він розуміє, що нарешті потрібно вступати в гру, і не лише з боку фестивалів. Кіно без повернення коштів існувати не здатне. Через нашу орієнтацію на глядача та на комерційний (не арт-хаусний) успіх довелося почути вирок і співчуття від обурених колег, які оцінили стрічку як «моральну катастрофу», що мене забавляє. Ми повинні цінувати той факт, що глядач має право сміятися, плакати, і (це важливо!) – заздрити героєві на екрані. Це той випадок, коли заздрість стимулює, виступає добрим будівельним матеріалом для душі. Ми свідомо створили такого героя. Бо з героями в українському кіно складно. Можна пригадати хороші українські стрічки, в яких майже скрізь – ще одна історія про ще одного, у якого ще раз нічого не вийшло. Я думаю, реакція глядачів на стрічку «ТойХтоПройшовКрізьВогонь» спричинена появою героя дивного, майже казкового, але в принципі рідного, свого, з яким усе видається можливим, і глядач усе переживає разом з ним.

– Справді, до героя, який несе в собі стверджувальне начало, тягнуться люди. Працюючи над стрічкою, ви не думали про капітана Титаренка з фільму Леоніда Бикова, персонажа відкритого, нежорстокого, унікального в тому пеклі війни, за що глядач його і полюбив?

– Чесно кажучи, не думав, і паралелей ми не шукали. Фільм «В бій ідуть тільки «старіки»» Леоніда Бикова справді завоював велику любов глядачів, і мою також. Він підказав одну річ: коли мені дорікали зазіханням на графіку, якої ми «робити не вміємо», я згадував стрічку Бикова, в якій літають спортивні літаки і змагаються з чеськими тренувальними літаками, й на це ніхто не звертає уваги, бо не це головне. Один епізод мені радили вирізати: мовляв, це суцільна комп'ютерна графіка. А я питав, до чого тут комп'ютерна графіка? Я розповідаю казку, бо такого бути не могло, щоби двоє пілотів взяли провести лелек через лінію фронту – це технічно неможливо. Та зрештою епізод вдалося захистити. І ось на фестивалі в Омську під час нагородження (стрічка одержала «Золотого витязя» як кращий ігровий фільм) демонструють саме цей епізод. Нам неможливо, та й не варто, змагатися з американцями на їхній території, як і не потрібно порівнювати своє з їхнім.

– «Технологічне» кіно, яке Америка постачає безперервним конвеєром, так чи інакше відкладається в головах, хоч як ми опираємося. І добре, що молодь пішла на ваш фільм і що він їй припав до душі. До речі, назвами своїх попередніх стрічок («Невелика подорож на великій каруселі» і «Одноразова вічність») ви «наворожили», передбачили подорож і вічність. Які були почуття під час подорожі Атлантикою? Чи не страшно пливати на яхті через океан?

– Не можу сказати, що я такий уже яхтсмен. Захопленням яхтами я завдячую Юрі², це було давно, ще в шістдесятих. З того часу я в яхтклубі, маю невелику яхту. Мої друзі – спортсмени, а я здебільшого аматор. І коли робота над стрічкою зупинилася щонайменше на рік (були вибори Президента, криза, отримати гроші на фільм сподівали-

² Братові Юрію Ілленку.

ся не раніше наступного літа), мені зателефонував товариш – Юрій Бондар, капітан власноруч збудованої яхти, й запропонував піти з ним навколо світу. Одного разу він мене вже запрошував, але я тоді працював над «Фучжоу». Цього разу я був безробітний. Маршрут експедиції було прокладено через українську антарктичну станцію, де я сподівався відзняти Аляску. Три місяці на рік дорога туди відкрита, ходять яхти з найпівденнішого аргентинського міста Ушуая. Це абсолютно реально, коли в тих широтах літо, але ми запізнилися, почалася зима. Дорогою я розповідав хлопцям про Даценка і недозняту стрічку, показував фестивалні фільми з «Відкритої ночі» (ми мали вітрогенератор, який виробляв напругу для комп'ютера). Фактично я провів на борту «Купави» факультатив на тему «Способи знищення українського національного кіно». Друзі так перейнялися, що допомогли мені зняти епізод, з якого починається фільм. З Буенос-Айреса ми на авто поїхали на кордон з Чилі, команда яхти була знімальною групою, я одягнув шинель і став дублером Лінартовича, і в Кордильєрах ми знімали Аляску. Для мене це, чесно кажучи, найекстремальніший кадр за всі мої роки. Сам би я не зміг його зняти. Я бачив, як знімається кіно, і залишаюся при думці, що у фільмі мають бути не лише технологія і службові обов'язки, а якийсь іще додаток до простого кричання «Мотор!». А документальний фільм про цю подорож саме зараз монтую. Це стрічка орієнтовно на 52 хв. Також я написав книжку про зйомки «ТогоХто», під обкладинкою буде диск. І книжка, і диск висвітлюють усе з різних боків. У них вміщено всю інформацію про Івана Даценка, про зйомки фільму, про цю подорож.

– Герої ваших фільмів романтичні та дивакувати, їх тягне на казкові подвиги. Особливо це характерно для «Фучжоу», для героя, зіграного Тарасом Денисенком. Ця химерність з'явилася в той час, коли кіно політизувалося, ви ж запропонували героя незвичного. Тож доля звела вас з Даценком не випадково.

– Історія ця з'явилася на студії Довженка в 1967 році завдяки Наталі Наум та Тимофієві Левчуку і стала неймовірною сенсацією, але про створення фільму тоді годі було говорити.

– Чи можете ви окреслити еволюцію свого героя?

– Яка еволюція? Це – «Фучжоу-2», його інший аспект. Я ніяк не здійснию експеримент, але запланував: поставлю на двох моніторах «Фучжоу» і «ТогоХто». Якби мені запропонували зняти «Фучжоу» ще раз, я б не відмовився. Бо мене тішить ця історія. Але якщо «Фучжоу» – казка, то «ТойХто» має документальне підґрунтя. Казка казкою, але така людина була. У фільмі «ТойХто» багато слідів «Фучжоу», зокрема Володимир Гронський переніс музичні теми. Ці сліди закладалися свідомо: за жанром вони – романтичні балади. Мабуть, у кожного режисера є свої «канали» – так і тут.

– Що думаєте про долю фільму Юрія Герасимовича Ілєнка «Молитва за гетьмана Мазепу»? Глядач не був готовий сприйняти фільм, який потребує моральної й інтелектуальної підготовки, але, за прогнозами, настане час – люди його оцінять.

– У Юрі так завжди, це, мабуть, його карма: він випереджає. Так було і з «Криницею для спраглих». Можливо, призначення його фільмів – це вибух. А вибух лякає. Всі розбігаються, а потім сходяться подивитися, що ж там було. Але сходяться, і зацікавленість не зникає. Мене

усюди запитують, де можна купити, де подивитися, чому його ніде немає, чому не було на екранах, в ефірі. Тож про нього не забули. Окрім того, він відкоркував пляшку і випустив «джина». Мазепа – то була заборонена постань, яка після століть викривлень, мабуть, так і мала з'явитися: вибухом. Потрібно бути гладіатором, щоб зробити такий фільм, свідомо уявляти, яка піде ударна хвиля і пройдеться по всіх, хто працював над фільмом. У Юрі такий підхід був до цього. Думаю, він себе виправдовує, бо кожного разу відбувався вибух.

– А яке майбутнє ви передбачаєте для своєї «Толоки»? Що прогнозуєте?

– Державний конкурс «Толока» пройшла. Це означає, що держава готова дати половину грошей. Тепер ведемо переговори про другу половину, переговори складні. Потенційного інвестора приваблює і той факт, що ми можемо встигнути до 2014 року, 200-річчя Шевченка, і це буде гучна подія. Когось приваблює перспектива опинитися на видноті в цій події, бо, хоч як це парадоксально, у нас уже п'ятдесят років не екранізувався Шевченко. Був виняток: фільм за повістю «Капітанша» Бориса Квашньова, знятий на «Укртелефільмі». Але коли він вийшов, наше кіно вже ніде не показували. Його майже ніхто не бачив. Якщо оцінювати ситуацію з точки зору глядача, то з середини шістдесятих після «Наймички» екранізацій не було. Були версифікації його біографії.

Сценарій за баладою Тараса Шевченка «У тієї Катерини хата на помості» активно виходить у сучасність. Вірш той буде екранізовано без модифікацій. Не за мотивами, а як він є. Причому буде екранізований двічі. У сценарії є тема, пов'язана з толокою, з сучасністю. Планується, що це буде енергійний фільм, бо сам вірш надзвичайно драматичний, хоча й короткий. Коли починаєш у нього вчитуватися, фантазувати, він виходить далеко за свої межі. Це – екранізація з дуже серйозною сучасною складовою, теж романтична балада. Сподіваюся, переговори завершаться успішно, і ми готові починати.

– А чи вже готова група?

– Так, бо коли стрічка подається на державний конкурс, потрібен цілий пакет документів, вказується ступінь готовності – без цього не розглядають. Знімати будемо українських акторів, попри те, що чомусь вважається, що краще знімати не наших.

– Сценарій буде інакший, ніж у версії 2004 року?

– Трохи інакший, бо сценарій – теж жива істота. Я відчув, що в ньому є деякі мотиви, які потребують уточнень, і я їх зробив. Мені здається, вони були необхідні. Знайшлися прості рішення, постановочно необтяжливі.

– Вірш Шевченка стосується козацької доби. Ви будете її відтворювати?

– Так, час дії стрічки – приблизно триста років тому, але герої – наскрізні. Ще один вірш Шевченка прозвучить з екрану – «Молитва». Він має три версії, кожна з'являлася через два-три дні. Мені його нагадав студент Максим Буйницький. Власне, він зробив ще одну екранізацію Шевченка, крім згаданої «Капітанші», про що ніхто не знає: трихвилинний ігровий фільм «Відповідь на молитву». Він вигадав сучасний сюжет, у якому вірш Шевченка звучить так, що бере за горло. Але загалом п'ятдесят років, включно з двадцятьма роками Незалежності, твори Шевченка в Україні не екранізувалися.